

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἀνετυπώθη μετὰ *Εἰσαγωγῆς*, *Προλόγου* καὶ *Ἐπιμέτρου* ὁ Α'. τόμος ἐκ τῶν δύο μέχρι τοῦ 1912 ἐκδοθέντων τοῦ ἀναγγελθέντος ἀξιολόγου ἔργου τοῦ μακαρίτου καθ. Σ. Λάμπρου περὶ *Παλαιολόγων καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου*, προϊόντος μακρῶς, τεσσαρακονταετοῦς, ὡς λέγει, ἐργασίας, οὗ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐκδόσεως ἀνέλαβεν εἰδικὴ ἐκ λογίων ἐπιτροπεία. Ἡ σπουδαιότης τοιοῦτου ἔργου, εἰς τὴν εἰρημένην περίοδον τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν βίου ἀναφερομένου, εἶνε καὶ αὐτόθεν προφανής. Ἡ μετὰ τὴν βραχείαν ἐν ΚΠόλει λατινοκρατίαν μέχρι τοῦ 1453 ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου ἐπὶ πολὺ ἀνέμενε τὸν ἀληθῆ αὐτῆς ἔρμηνα, ὅστις διὰ μέσου τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων, ἐν μέσῳ τοῦ ἐκφυλισμοῦ πολυμελοῦς καὶ πολυσχιδοῦς δυναστείας, ὑπὸ τὰ ἐκ προνοίας ψεύδη τῶν Βησσαριόνων, Γρηγορίων Μελισσηνῶν, Πλουσιαδηνῶν, Ἀργυροπούλων καὶ τῶν λοιπῶν θυμάτων τῆς νοσηρᾶς θρησκευτικοπολιτικῆς καταστάσεως τῶν χρόνων ἐκείνων, ἢ τὰς ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀτομικῶν συμπαθειῶν τοῦ Δούκα, Φραντζῆ καὶ Χαλκοκονδύλη καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων ἀνακριβείας, θὰ δυνηθῆ ν' ἀναστηλώσῃ ἀληθεῖς τοὺς ἀνδριάντας οὐ μόνον τῶν ἡγεμόνων τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῶν ὀλίγων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἵτινες, κατὰ τὸν ἀρχαῖον Δημάδην, ἐπολιτεύθησαν τὰ ναυάγια τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ βίου αὐτῆς, καὶ διαφωτίσῃ οὕτω τὴν τραγικὴν πτώσιν ἑνὸς ἰσχυροῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ θαῦμα τῆς διασώσεως τῆς φυλῆς ἐν μέσῳ τῶν συγκρουομένων ἱστορικῶν παραγόντων τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνος.

Ἄν κρίνῃ τις ἐκ τῶν δύο μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τόμων, περιλαμβινόντων ἐν μέρει μὲν ἀνέκδοτον ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἐκδεδομένον ὑλικόν, καὶ μεθ' ὅλας τὰς περὶ τὴν ἐκδοσιν καὶ τὴν κρίσιν αὐτοῦ εὐνοήτους ἀτελείας, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ συμβολὴ τοῦ Σ. Λάμπρου εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τῆς Ἑθνικῆς ἡμῶν Ἱστορίας εἶνε πολῦτιμος καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀκαταπονήτου ἱστοριοδίδου καταλείπει ἐν τούτῳ κενὸν δυσαναπλήρωτον. Συμπεραίνων τις ἐκ τοῦ Προλόγου τῆς ἀνατυπώσεως τοῦ Α'

τόμου καὶ τοῦ *Ἐπιμέτρου* πείθεται ὅτι τὸ ἀνά χειρὸς τοῦ Λάμπρου, ἕλικόν καὶ πλουσιώτερον ἢ το καὶ πολυτιμώτερον ἢ ὡς ἐκρίναμεν αὐτὸ, ἐκ τῆς ὁμολογουμένως ἀτελεστάτης καὶ ἀληθῶς χωλῆς πρώτης ἐκτυπώσεως τοῦ Α'. τόμου

Διὰ τοῦτο, χάριτας ὁμολογοῦντες εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῆς ἐκδόσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τοῦ Λάμπρου διὰ τὴν ἀναθεώρησιν αὐτοῦ, συμπληροῦμεν τὸ ἔργον αὐτῆς, ἐπὶ γε τοῦ παρόντος, διὰ τῶν ἐξῆς ἐπανορθώσεων εἰς τε τὰ ἐκδεδομένα κείμενα καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἀκριβείαν καὶ ἐκτίμησιν.

1. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ τοῦ Α'. τόμου (σελ. 3—14) δημοσιεύεται < *Ἀνανόμου πρὸς τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον* > ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρθ. 226 παλατινοῦ κώδ. τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ φυλ. 180β—183α. Καὶ ἀπλῆ ἀνάγνωσις τοῦ λόγου τούτου, μετὰ τινος προσοχῆς γινομένη, πείθει ὅτι οὗτος εἶνε προσφώνησις πρέσβεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μετὰ μακρὰν καὶ ἐπίπονον ὁδοιπορίαν προσελθόντος ἵνα διαπραγματευθῆ περὶ τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας ταύτης πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπαινέσας τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ἡ προκειμένη σύνοδος καταβάλλει ἵνα συνένωσι πάντα τὰ γένη τῶν χριστιανῶν εἰς ἓν, ὃ ρήτωρ παρέχει καὶ πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν ὑπαγομένων τῇ Ἀνατολ. Ἐκκλησίᾳ γενῶν καὶ χωρῶν, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι οὐ μόνον τὸ παρελθὸν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἶνε ἔνδοξον, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν δὲν εἶνε ἀξιοκαταφρόνητον· διότι παρὰ πᾶσαν τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους κατάπτωσιν καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ ὁρίων, τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐκτείνεται πολὺ πέρα τῶν στενῶν τούτων ὁρίων, ἀναγνωριζόμενον ὑπὸ διαφόρων καὶ πολυπληθῶν λαῶν τοῦ Βορρᾶ, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Νότου.

Διὰ πάντα γινώσκοντα τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου (1438—1439) τοιαύτη προσφώνησις οὐ μόνον ἄγνωστος εἶνε ἀλλὰ καὶ ἄτοπος· διότι κατ' αὐτὴν οἱ λόγοι ἐγένοντο οὐχὶ παρασκευαζομένης τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀνατολικῶν, ἀλλ' ἤδη ἐλθόντων τούτων εἰς Φερράραν, ἔνθα καὶ ἐπηκόλουθήσεν ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου· εἶνε δὲ γνωσταὶ καὶ αἱ ἔναρκτηριοὶ προσφωνήσεις καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι καὶ συζητήσεις. Καὶ ἐπανορθώθη μὲν τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ ἀνατυπώσει τοῦ Α'. τόμου, ἀλλὰ δὲν ἀποκατεστάθη ἡ ἀλήθεια ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀκριβείᾳ. Ἡ σχετικὴ ἐπανόρθωσις ὑφείλεται εἰς τὸν κ. 'Ι. Βογιατζίδην, διότι ὁ Λάμπρος ἐν τῷ ἤδη δημοσιευθέντι Προλόγῳ του ἐμμένει εἰς τὴν προτέραν

ἐκφρασμένην ἀντίληψιν (σελ. 15—17). Ἡ προσφώνησις ὄντως ἐγένετο ἐν Βασιλείᾳ περὶ τὰ μέσα Ιουλίου 1434 (καὶ οὐχὶ ὡς γράφεται ἐν προσθήκαις καὶ διορθώσεσι 1443) ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν τριῶν ἑλλήνων πρέσβεων ἱερομονάχου ἢ ἀββᾶ τῆς μονῆς τοῦ ἁγ. Δημητρίου, Ἰσιδώρου, τοῦ μετὰ δύο ἔτη προαχθέντος ἐν ΚΠόλει εἰς Μητροπολίτην Κιέβου καὶ πάσης Ρωσσίας, ὃς βραδύτερον μετασχὼν τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου ἐλατίνισε καὶ ἐκδιωχθεὶς ἐκ Μόσχας ἐτιμήθη ἐν Ρώμῃ διὰ τοῦ καρδινάλιου πύλου, φρονευθεὶς, καθὰ λέγεται, κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως, ἐνθα εἰργάζετο κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Ἡ προσφώνησις ἐγένετο ἑλληνιστί, ἀμέσως μεταφρασθεῖσα λατινιστί ὑπὸ τοῦ ἐκ ΚΠόλεως συνοδεύοντος τὴν πρεσβείαν διερμηνέως Aurispa, ἢ μεταφρασις δὲ αὕτη καὶ ἐξεδόθη πλειστάκις μέχρι τοῦδε, τελευταῖον δὲ ὑπὸ Cecconi (ἐν Studi Storici sul Concilio di Firenze 1869) ὑπὸ Haller Concilium Basileense t. i-v. 1905) Mansi Amplissima Collectio Conciliorum t. 29 p. 207. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου καὶ τοῦ νέου ἐκδότου γενομένη παρατήρησις περὶ ὑπάρξεως ἀποσβεμάτων, ἴσως δὲ καὶ γενικωτέρα ἀναθεώρησις τῆς προσφώνησεως ἐκείνης, εἶνε εὐνόητος, γενομένη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου, ὅτε λατινίσας εἶχε πάντα λόγον νὰ ἐπανορθώσῃ σημεῖά τινα τοῦ λόγου, μὴ συμβιβαζόμενα πρὸς τὴν προφανῆ καὶ ὀξείαν ἔχθραν μεταξὺ Ρώμης καὶ τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου καὶ πρὸς τὴν νέαν θέσιν τοῦ ῥήτορος ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ τῆς ῥωμ. Ἐκκλησίας.

2. Δεύτερον κατὰ σειράν κείμενον ἐκδίδεται «Ἐπιστολὴ Μάρκου» πινὸς «πρὸς τὸν Οἰκουμενικόν», ἀποδιδομένη ὑπὸ τοῦ Λάμπρου εἰς Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, διότι οὕτως ὑπέθετο ἤδη πρὸ πολλοῦ ὁ βιβλιοθηκᾶριος τῆς ἐν Βιέννῃ Αὐτοκρ. Βιβλιοθήκης Tengnager (σελ. 17—18). Ἡ νέα ἔκδοσις οὐδὲν περὶ αὐτῆς εἰσφέρει νεώτερον. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς Μάρκον τὸν Εὐγενικόν διότι ὑπαινίττεται γεγονότα, μὴ δυνάμενα ν' ἀποδοθῶσι μῆτε εἰς τὸν πατρ. Ἰωσήφ τὸν β' (1416—1439), μὴ διακριθέντα διὰ τὴν σταθερότητα τῆς γνώμης του ἐνώπιον τῶν αὐταρχικῶν Παλαιολόγων Μανουὴλ β' καὶ Ἰωάννου η', μῆτε εἰς τούτους τοὺς ἡγεμόνας, ὧν οὐδέτερος ἢ ἀ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ὑπὸ τοῦ παρ' ἀμφοτέρων τιμωμένου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ «τύραννος» καὶ δὴ μετὰ διαθέσεων νὰ δημιουργήσῃ μάρτυρας (σελ. 18). Αὐτὴ ἢ ἐν ἀρχῇ προσφώνησις καὶ ὁ ὅλος τῆς ἐπιστολῆς τόνος δεικνύει ὅτι αὕτη ἐγράφη μακρόθεν καὶ παρ' ἀνδρὸς ὑψηλῆν, εἰ μὴ ἐπίσης πατριαρχικὴν κατέχοντος θέσιν,

πάντως δὲ οὐχὶ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ὅστις ἐκ τῶν δύο παιδιαρχῶν, ἐφ' ὧν ὤ; ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου ἔζησε, Ἰωσήφ τοῦ β' καὶ Μητροφάνους γ'. (1440—3), πρὸς μὲν τὸν πρῶτον δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ, ἅτε ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ χειροτονίας (1437, μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως εἰς Ἰταλίαν) μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσήφ εὐρισκόμενος μετ' αὐτοῦ ἀδιαλείπτως ἐν Φερράρα, πρὸς δὲ τὸν δεύτερον ἅτε λατινόφρονά εἶχε διακόψῃ πᾶσαν σχέσιν (βλ. ἡμέτ. *Μάρκος ὁ Εὐγενικός* κτλ. σελ. 250—253).

3. Εἰς τὰς ἐπομένας δύο τοῦ Εὐγενικοῦ ἐπιστολάς (σελ. 19—23) νομίζομεν διορθωτέας τὰς ἐξῆς γραφάς: ἐν σελ. 22 στίχ. 23 ἀντὶ *κούσουλον εἰς κόνσουλον*, συμφωνοῦν πρὸς τὰ συμφραζόμενα «ἔχουσιν αὐτὸν εἰς τὰ πράγματα μόνον ὥσπερ τινὰ κόνσουλον». Αὐτόθι στίχ. 25 τὸ *καταθεμένους* εἰς *συγκαταθεμένους* (δηλ. τῇ ἐνώσει). Ἐν σελ. 23 στίχ. 1 ἀντὶ *λατινοφρονῶν* τηρητέα ἡ μόνη ἀπαντῶσα παρὰ Μάρκῳ γραφὴ *λατινόφρων*. Ἐν σελ. 24 στίχ. 19 τὸ *στερητέον* πάντως διορθωτέον εἰς *στερκτέον*. Ἐν σελ. 29 στίχ. 11 τῆς πρὸς Γεννάδιον τὸν Σχολάριον ἐπιστολῆς διορθωτέον «μέχρι ποῦ τὰ ἐνύπνια; καὶ ἡ ἀλήθειά ποτε σπουδασθήτω σοι».

4. Ἡ ἐν σελ. 31—32 «*Εὐχὴ εἰς τὸν Βασιλέα*» πολὺ ἀμφιβάλλομεν ἂν ἀνήκει εἰς τὸν Εὐγενικόν, τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου οὐδεὶς κατάλογος αὐτὴν ἀναγράφει. Πιθανώτερον ὅτι ἀνήκει εἰς συγγραφέα τοῦ ιβ' ἢ ιγ' αἰῶνος. Τὸ δὲ νεανικὸν φιλολογικὸν δοκίμιον τοῦ Εὐγενικοῦ Μάρκου, «*Δῶρόν τοι τοῦτο*» τὸ πρότερον μὲν ἀτελῶς καὶ ἀμελῶς ἐκδοθὲν ἤδη ὁμως πλήρες καὶ μετ' ἀγαστῆς ἐπιμελείας παρουσιασθὲν (σελ. 259—264 *ἐπιμετρον*) πάντως ἀπεστάλη οὐχὶ πρὸς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, οὐδὲν πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην ἔχοντα τὸ κοινόν, ἀλλὰ πρὸς τὸν φιλολογώτατον καὶ ἐπιστημονικώτατον πατέρα αὐτοῦ καὶ προκάτοχον Μανουὴλ τὸν β'. (1391—1425). Ὡς «ἀπαρχὴ τῶν πόνων» τοῦ Εὐγενικοῦ, ὡς αὐτὸς ἐν ἀρχῇ λέγει, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποσταλῇ πρὸς τὸν Ἰωάννην ὡς «βασιλέα», διότι ὁ Ἰωάννης ἐγένετο συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς μόνον κατὰ τὸ 1422, ὅτε ὁ Μάρκος εἶχε πολὺ προχωρήσει εἰς τὸ συγγραφικὸν στάδιον, ὑπερβὰς ἤδη τὸ 30ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Καὶ παρ' ἡμῖν ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας ἐγράφη «*Ι. Παλαιολόγον*» ἀντὶ «*Μ. Π.*».

5. Αἱ «*ἐπιτελεύτιοι διμιλιαί*» Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ ἡ «*Ἀποστροφή*» αὐτοῦ πρὸς τὸν Σχολάριον δημοσιεύονται (σελ. 35—39) ἄνευ μνείας τῶν προτέρων καὶ καλῶν ἐκδόσεων τοῦ Renaudot, τοῦ

ῥόδου. Αβραάμ Norow (ἐν Παρισίοις 1859) καὶ Migne ἐν τῇ τούτου Πατρολογία, ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ὁποίας ἡ τοῦ Λάμπρου ὑστερεῖ κατὰ τὴν ἀκρίβειαν, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει ἐπανορθώσεων, εἰς αἰ; προσθετέον καὶ τὰς ἐν σελ. 35 στίχ. 10 καὶ *δοξάσαι*, σελ. 36 στίχ. 13 τὸ «συμφέρειν» διορθωτέον εἰς *συμφορῶναι* (διὰ τὴν συμμετοχὴν δηλ. εἰς τὰς ἱεροπραξίας)· τὸ ρῆμα ἦν ἔκτοτε ἐν χρῆσει ἐπὶ τούτου (Ποβλ. Πρακτικὰ τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου ἐκδ. Pitra ἢ Nikes σελ. 323 καὶ Μάρκου Εὐγεν. ἐπιτελεῦται ὁμιλία ἐν Παλαιολογείοις Α'. 35 στίχ. 9). Ἐν σελ. 38 στίχ. 24 τὸ *ἐνδεχόμενος* γρ. *ἐκδεχόμενος*. σελ. 41 στίχ. 6 προτιμητέα ἢ τοῦ κώδ. τῆς Μόσχας γραφὴ *ἀπεβάλομεν ἀντὶ ἀπεβάλλομεν*.

6. Τὸ εἰς Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν *ἐπιτύμβιον* Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ (σελ. 42), ἐπανειλημμένως ἤδη δημοσιευθὲν ὑπὸ Renaudot καὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως (ἐν τοῖς ἔργοις Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου) παρ' ὅλας τὰς ἐν τῇ ἀνατυπώσει διορθώσεις ἔχει ἀνάγκην δηλίου κολυμβητοῦ, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ μακαρίτης Λάμπρος. Εὐκαιρίας δοθείσης θὰ δημοσιεύσωμεν αὐτὸ ἐκ κώδ. τῆς Συνοδ. Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας. Ἐπίσης ἐν τῷ εἰς Μάρκον *ἐπιγράμματι* Γ. τοῦ Σχολαρίου (σελ. 43) ἐν στίχ. 8 διορθωτέον «εἰ εὐεργέτης» εἰς «ἔστ' εὐεργέτης» συμφώνως πρὸς τὴν ὅλην τοῦ λόγου πλοκήν, διατυπωμένην ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου στίχου τριτοπροσώπως καὶ οὐχὶ δι' ἀποστροφῆς εἰς β'. πρόσωπον

7. Ἐν τῇ πρὸς *Συρόπουλον ἐπιστολῇ* σελ. 191 στίχ. 27 διορθωθῆτω «αὐτὸς ὁ ἀγαθὸς Κύριος». σελ. 196 στίχ. 28 τὸ «ἀπὸ θεοῦ» εἰς «ἀπὸ θεάς» (ὡς ὀρθῶς ἔχει ἐν σελ. 193 στίχ. 25). Ἐν δὲ τῇ πρὸς *Νικηφόρον τὸν Πρίγκιπα ἐπιστολῇ* σελ. 197 στίχ. 24 τὸ «Πρῶτον γὰρ» γρ. «Πρότερον γὰρ» σελ. 200 στίχ. 27 εἶτε ἀντὶ ὅτε, σελ. 202 στίχ. 15 γρ. «εἰ μὲν οἶόν τε» ἀντὶ «οἶόν τι» σελ. 205 στίχ. 8 γρ. «διάκοσμος», ἀντὶ «δίκοςμος». σελ. 207 στίχ. 6 καὶ 8 τὰ «διελύσατε» καὶ «ἐξεπυρσεύσατε» διορθωτέον εἰς *διαλύσατε . . . ἐκπυρσεύσατε* ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ὅλη ἔννοια ἀπ' ἀρχῆς τοῦ χωρίου. Ἐν σελ. 208 στίχ. 18—19 διορθωθῆτω «. . . τῆς ψυχῆς ἐξελεῖν, ἀλλὰ πρὶν ξμαντοῦ ἢ σοῦ τῆς φιλτάτης ἐπιλήσομαι κεφαλῆς. Δεῦρο δὴ κτλ.». σελ. 209 στίχ. 22 γρ. *ἐνεβάλομεν*.

8. Τὰ τρία ἐπιτύμβια ποιήματα εἰς *Ἰσαάκιον Ἀσάνην* καὶ εἰς τὸν *Δημήτριον Δεοντάρην* ἐσφαλμένως ἀποδίδονται εἰς Ἰωάννην τὸν Εὐγενικὸν, ἐνῶ εἶνε τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μάρκου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ αὐτοῖς κώδιξ τῆς Εἰκοσιφοίνισσης. Διορθωθῶν δ' ἐν αὐτοῖς σελ. 214 στίχ. 1

τὸ «εἰς» εἰς «εἰς», στίχ. 8 πιθανῶς ἐξέπεσε τὸ ῥήμα ἦν μετὰ τὴν λέξιν *σύννομα*, διότι ἄλλως δὲν εὐδοοῦται ὁ ἑξάμετρος. στίχ. 10 μετὰ τὸ *φάος* ἐξέπεσεν ὁ «δ», στίχ. 12 γραπτέον, διὰ τὸ μέτρον, «πολλάκι» στίχ. 14 ἴσως, διὰ τὸ μέτρον, γραπτέον «πολλοῖς δ' ἐν ἔργοις ἕδρωσε» ἀντὶ «πολλοῖς δ' ἔργοις ἐνίδρωσε»

9. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὁμως ἀφορμὰς πολλὰς πρὸς ἐπανορθώσεις παρέχει ὁ *Πρόλογος* τοῦ μακαρίτου Λάμπρου καὶ δὴ εἰς ζητήματα *χρονολογικὰ καὶ πραγματικὰ*. Καὶ ἐν πρώτοις ἀδίκως ἐπανέρχεται εἰς τὸ ζήτημα τοῦ θανάτου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μετὰ τὴν ὑπὲρ τοῦ Draeseke εἰσήγησιν τοῦ ἔτους 1443 καὶ τὴν ἐπὶ θετικωτέρων βάσεων ὑφ' ἡμῶν ὑποστηρίξιν τῆς χρονολογίας ταύτης (ἡμέτ. Μάρκος Εὐγενικός κτλ. σελ. 42 σημ. 4). Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός ἐν τῷ βιογραφικῷ σημειώματι περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ (Κῶδ. 1295 τῆς Ἑθν. Βιβλ. Παρισίων, οὗ ἔχομεν φωτογραφ. ἀντίγραφον) λέγει αὐτὸν γενόμενον μοναχὸν «ὅτε ἤδη τὸν εἰκοστὸν πέμπτον ἡμειβε τῆς ἡλικίας χρόνον», ἀποθανόντα δὲ «ἤδη τὸν πεντηκοστὸν καὶ δευτέρου χρόνον ἐλαύνοντα τῆς σωματικῆς ἡλικίας». Τοῦτο συνδυαζόμενον μετὰ τῆς ἀναμφισβητήτου πληροφορίας ὅτι ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου († 29 Μαρτίου 1416) ἐχειροθετήθη μοναχὸς (Παρθλ. ἡμέτ. Μάρκου Εὐγενικοῦ Κανὼν εἰς τὸν Πατρ. Εὐθύμιον ἐν «Ἐκκλ. Φάρι» Ἰ. Αλεξανδρείας 1912 σ. 125—147), ὅπερ συνέβη πρὸ τοῦ Μαρτίου 1416 ἀποδεικνύει ἀπαράδεκτον πᾶσαν ἄλλην γνώμην περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου Μ. τοῦ Εὐγενικοῦ ἐκτὸς τοῦ 1443. Ὁ τῷ 1416 εἰκοσιπενταετῆς Μάρκος δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποθάνῃ 52 ἐτῶν τῷ 1445 ἢ 1447 ἢ 1449 καὶ 1450 ἢ 1452. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρὸς Λουκᾶν Νοταρᾶν ἐπιστολῆς Ἰ. τοῦ Εὐγενικοῦ (Παλαιολόγεια κτλ. Α'. 137—146), γραφείσης ζῶντος τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου († 1448) μαρτυρεῖται ὁ Μάρκος ὡς ἤδη ἀποθανών. Τέλος ἐν τῷ Β' *λόγῳ* τοῦ Γ. Σχολαρίου *περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος*, ἀντιγραφέντι ὑπὸ Συροπούλου τῷ 1445 (κῶδ. Ἑθν. Βιβλ. Παρισίων N^ο 2957), ὁ Μάρκος φέρεται ὡς ἀποθανών ἤδη (Migne t. 160 col. 258—9 καὶ 303—4). Κατόπιν τούτων νομίζομεν ὅτι δὲν δύναται νὰ γίνῃ πλέον λόγος περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ.

10. Δὲν εἶνε ἀληθὲς τὸ ἐν Προλόγῳ σελ. κα' γραφόμενον ὅτι Μητροφάνης ὁ γ' ἀνέβη εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον «μετὰ τετραετῇ σχεδὸν χρεῖαν τοῦ θρόνου ΚΠόλεως», ἐν ᾧ τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι οὗτος ἐχρέευσεν ἀπὸ τῆς 9 Ἰουνίου 1439, ἄρα οὐδ' ἔτος ἐν ἦτο κενός. (Συροπούλος IX, 13, 273. Πρακτικὰ σελ. 304). Ἐπίσης εἶνε ἀπιθανώτατον

ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μάρκου μνημονευόμενος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὡς κακοπέδιστον τοῦ Μονεμβασίας εἶνε ὁ Φαντίνος. Οὗτος ἦτο ἀνεμὸς τοῦ πάπα Εὐγενίου καὶ ἐπίσκοπος ἐν Κρήτῃ, οὐδὲν κοινὸν ἔχων πρὸς τὸν Μονεμβασίας. Ὁ Φαντίνος Vallaresso ὡς Λατίνος ἐπίσκοπος ἐν Κρήτῃ μετέσχε τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νῦν νὰ «χειροτονηθῆ» μητροπολίτης Ἀθηνῶν.

11. Ἐν σελ. κε'. ἡ ἄλωσις Θεσσαλονίκης τίθεται ὑπὸ τοῦ Λάμπρου, πάντως κατὰ παραδρομὴν, τῷ 1436 ἀντὶ 1430. Ἐν δὲ σελ. κζ'. ἐσφαλμένως ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τῶν Εὐγενικῶν Ἄννα ἀντὶ Μαρίας, ὡς ἡμεῖς ἴδῃ ἐγράψαμεν τῷ 1899 (Μάρκος ὁ Εὐγενικὸς κτλ. σελ. 41—42) καὶ ὡς ἀναγράφει αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν Βιογραφικῷ σημειώματι εἰς Μάρκον τὸν ἀδελφὸν «καὶ ἡ μήτηρ αὐτῷ Μαρία Λουκά σεμνοῦ τινος καὶ θεοφιλοῦς ἱατροῦ θυγάτηρ».

12. Ἐν σελ. ξβ'. ἀνακριβῶς πως ἀναγράφονται τὰ περὶ τοῦ «ἐγκωμίου» τοῦ Εὐγενικοῦ εἰς τὸν πάπαν ἢ μᾶλλον ἐπιστολῆς ἢ προσφωνήματος. Καὶ πρῶτον ἀστήρικτος εἶνε ἡ ὑπόθεσις ὅτι κατόπιν τῆς κακοπιστίας τοῦ καρδ. Καισαρίνη δὲν ἐπεδόθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μάρκου εἰς τὸν Εὐγένιον καὶ «διὰ τοῦτο δὲν περιεσώθη ἐν ταῖς λατινικαῖς περὶ τῆς ἐν Φερράρα συνόδου πηγαῖς». Τοῦτο δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Συροπούλου· τοῦναντίον δ' ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν ἄλλου συγχρόνου, τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ γ'. τοῦ διαβοήτου πρωτοσυγκέλλου Γρηγορίου τοῦ Μελισσηνοῦ ἢ τῆς Μαμῆς, ὅς ἐν τῇ «*Ἀπολογία εἰς τὴν τοῦ Ἐφέσου Ἐπιστολὴν*» (Migne t. 160 col. 132) ῥητῶς μνημονεύει τοῦ προσφωνητικοῦ πρὸς τὸν πάπαν τοῦ Μάρκου. Ὅτι δὲ ἡ ἐπίδοσις τοῦ προσφωνήματος δὲν προωρίζετο εἰς ἐπίσημόν τινα ἡμέραν ἢ τελετὴν ὡς τοῦτο ἐξάγει ὁ Λάμπρος ἐκ τῶν πρώτων λέξεων αὐτοῦ—«Σήμερον τῆς παγκοσμίου χαρᾶς τὰ προοίμια»—εἶνε φανερόν ἐκ τῶν συμφραζομένων παρὰ τῷ Συροπούλῳ, ἔνθα ὁ Ἰουλιανὸς παρεκίνησε τὸν Εὐγενικὸν «εἶνα γράψῃ τι πρὸς τὸν πάπαν ἐγκωμιάζων τε αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς ἀρχῆς, ἣν κατεβάλετο πρὸς τὴν ἔνωσιν» κτλ. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Καλ. Βλαστοῦ ὅτι ὁ Μάρκος κατ' αὐτὴν τὴν 9 Ἀπριλίου ἡμέραν τῆς ἐπισήμου ἀνακηρύξεως τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἐγερθεὶς ἀπήγγειλε τὴν προσφώνησιν, ἐλέγχει μόνον στοιχειῶδη ἄγνοιαν τῆς πορείας τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου· διότι ἡ πρότασις περὶ ὑποβολῆς τοῦ ἐγκωμίου ἐγένετο δύο ὅλας ἑβδομάδας μετὰ τὴν 9 Ἀπριλίου (Συροπούλ. IV, 31—32, 110 καὶ V, 2, 113—114).

13. Δὲν φαίνονται ἀκριβῆ καὶ τὰ λεγόμενα περὶ διαφορᾶς μεταξὺ Ἰω.

Εὐγενικοῦ καὶ Συροπούλου περὶ τὴν ἀναγραφὴν τῆς παρακρατήσεως τοῦ σιτηρῆσιου ὑπὸ τῶν λατίνων (Προλ. σελ. ξδ΄.) διότι τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐγενικοῦ λεγόμενα δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἐν Φερράρα διαμονῆς, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τοὺς τέσσαρας μῆνας τοὺς πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, ὅτε καὶ ὁ Συρόπουλος ἐπίσης περὶ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου 1438 γράφει ὅτι « τὸ σιτηρῆσιον ἐκρατήθη ἐπέκεινα τῶν τεσσάρων μηνῶν προκεχωρηκότων » (VI, 20, 172)

14. Δὲν δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς ἐπίσης καὶ ἡ δῆθεν ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Ἰω. Εὐγενικοῦ καὶ Συροπούλου ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ψηφοφορίας. Διότι ὁ μὲν Συρόπουλος ἀναφέρει χρονογραφικῶς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος τούτου, διαχειρισθέντων αὐτὸ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς ὅλης δ' ἀναγραφῆς αὐτόδηλον γίνεται, χωρὶς νὰ λέγεται ῥητῶς, ὅτι ὁ Παλαιολόγος δὲν ἔλυσεν ὀριστικῶς τὸ ζήτημα κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἑλληνικῆς συνόδου, ἀλλὰ προβλέπων τὸ μέλλον προσεπάθησε νὰ καθησυχάσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς γενικῆς διαβεβαιώσεως ὅτι διηυθέτησεν αὐτὸ καλῶς. Ὁ δὲ Εὐγενικός προσθέτει τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον λεπτομέρειαν περὶ ἐγγράφου ἀξιώσεως τῶν λατίνων ὅπως καὶ ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀκολουθήσῃ ἢ σύνοδος αὕτη τὰς προτέρας οἰκουμενικὰς.

15. Παρατηροῦμεν ἐν τέλει ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἐπισημειωμάτων τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου πρέπει καὶ παρ' ἡμῖν νὰ παύσῃ ὀνομαζόμενος Σγουρόπουλος, ἀφοῦ ἤδη ἀπὸ τριῶν σχεδὸν αἰώνων καλεῖται Συρόπουλος διὰ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος αὐτοῦ μετὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀλλατίου, τοῦ Frommann καὶ τῶν ἄλλων ἡμετέρων τε καὶ ξένων καὶ δὴ μετὰ τὴν κοινὴν πλεον χρῆσιν τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος του ὑπὸ πάντων τῶν χρησιμοποιοῦντων τὸ ἔργον αὐτοῦ, οὐδὲ δικαιολογεῖ τὸν τύπον Σγουρόπουλος ἢ ἔκδοσις τοῦ 1660, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς εἰς αὐτὴν παραπομπῆς. *)

ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

(*) Ἡ κριτικὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τὸ ἀπὸ τῆς ἐπομένης σελίδος ἀρχόμενον «Κριτικὸν καὶ Βιβλιογραφικὸν Δελτίον», ἐξ οὗ παρελείφθη κατὰ τυπογραφικὴν ἀβλεψίαν.